

KONGRELER SÜRECİNDE KARAHİSAR-I SÂHİB (AFYONKARAHİSAR) SANCAĞI İLE HEYET-İ TEMSİLİYE İLİŞKİLERİ

Şaban ORTAK*

ÖZET

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanması Türk tarihi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu mütarekenin 7. Maddesi gereğince İtilaf Devletleri, güvenliklerinin tehlikede olduğunu ileri sürdükleri Türk topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Ayrıca mütarekenin uygulanışının denetlenmesi (Osmanlı Ordusu'nun terhisi, silahlarının toplanması, azınlıklara yönelik saldırıların engellenmesi vs.) için çeşitli şehirlere askerî birlik göndermişlerdir. Bu çerçevede; Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra İngiliz birlikleri Afyon'a gelmişlerdir. Daha sonra 9 Nisan 1919'da Fransız ve 21 Mayıs 1919'da da İtalyan birlikleri şehre gelmişler ve çeşitli binaları (istasyon binası, askerlik dairesi, lise binası vs.) işgal etmişlerdir. Bu dönemde Türk birliği olarak da Konya'daki XII. Kolordu'ya bağlı 23. Fırka Afyon'da bulunmaktaydı.

Karahisar-ı Sâhib Sancağı Millî Mücadele döneminde yoğun faaliyetlerin yaşandığı yerlerden birisi olmuştur. İşgallere karşı başlayan millî direnişin gelişmesinde kritik roller üstlenmiştir. Gerek coğrafi konumu itibarıyla Ege Bölgesinin iç bölgelerle bağlantısını sağlayan bir geçiş noktası olması ve gerekse İstanbul ve İzmir'e giden iki önemli demiryolu hattına bağlantısının olması Afyon'un Millî Mücadele'deki önemini daha da arttırmıştır.

İtilaf Devletlerinin işgalleri, işgallerden cesaret alan Rum ve Ermenilerin sınırlıkça hareketleri ve Türklere yönelik saldırıları diğer yerlerde olduğu gibi Afyon'da da millî uyanışın canlanmasına yol açmıştır. İzmir'in işgali üzerine 16 Mayıs'ta belediye binasında şehrin ileri gelenlerinin katılımıyla yapılan

*Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, sortak33@yahoo.com

toplantıda alınan karar gereğince İtilaf Devletleri nezdinde işgal protesto edilmiştir. Ayrıca işgallere karşı alınacak tedbirler görüşülmüştür.

Afyon'da millî direnişin kurumsallaşması adına ilk önce Batı Anadolu'daki birçok şehirde olduğu gibi "Redd-i İlhak Cemiyeti" şubesi açılmıştır. Daha sonra bu şubenin adı "Müdafaa-ı Hukuk"a dönüştürülmüştür. Afyon ve çevresinde millî teşkilatın yaygınlaştırılması, silahlı mücadeleye geçilmesi, Mondros Mütarekesi gereğince İtilaf Devletleri kontrolüne bırakılan Türk Ordusu'na ait silahların kaçırılması gibi konularda bu cemiyetin önemli faaliyetleri olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasından sonra hızlanan millî kurtuluş hareketi Afyon'da da yankı bulmuştur. 16 Ağustos 1919'da toplanan Alaşehir Kongresi'ne Karahisar-ı Sâhib Sancağı adına Ahmed Sami, Haydar ve Mehmed Fakir Beyler katılmışlardır. Aynı şekilde Amasya Genelgesi çerçevesinde Sivas'ta toplanacak kongreye katılım için hazırlıklar yapılmıştır. 23 Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey ve Redd-i İlhak (sonra Müdafaa-ı Hukuk) Şubesi öncülüğünde gösterilen millî çabalara en önemli engel Karahisar-ı Sahip Sancağı mülki idarecilerinden gelmiştir. İzmir'in işgali döneminde müstakil sancak olarak yönetilen Afyon'da Mutasarrıf olarak Rum Anastas Efendi vardı. Onun Millî Mücadele aleyhindeki faaliyetleri yerine atanan Mahmud Mahir Bey döneminde de devam etmiştir.

Konya Valisi Cemal Bey ile birlikte İstanbul Hükümeti'ne (Damat Ferit Paşa Hükümeti) bağlılığını devam ettiren Mahmud Mahir Bey, millî kuvvetler tarafından kaçırılmış ve şehri terk etmek zorunda bırakılmıştır. Yerine bir süre Kadı Mustafa Hulusi Efendi vekalet etmiş ve daha sonra Mutasarrıf olarak Edhem Bey tayin edilmiştir.

Mahmud Mahir Bey'in engellemelerine rağmen millî faaliyetler artarak devam etmiştir. Bu çerçevede Sivas'ta toplanan kongreye Afyon adına Kesrîzâde Salih Sıtkı, Koçzâde Mehmet Şükrü ve Gümüşzâde Hafız Bekir Beyler katılmışlardır. Ayrıca Bayatlı Kaymakam (Yarbay) Arif Bey kumandasında Afyonkarahisar ve Havalisi Millî Kumandanlığı kurulmuş ve halktan gönüllü silahlı birlikler oluşturulmuştur. Mahmud Mahir Bey'in Mutasarrıflık görevinden uzaklaştırılması ile Karahisar-ı Sâhib Sancağı İstanbul Hükümeti ile irtibatını tamamen keserek Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye emrine girmiştir. Bundan sonra Afyon ve çevresinde millî hareket güçlenerek devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Temsil Heyeti, Karahisar-ı Sahib Sancağı, Sivas Kongresi, Alaşehir Kongresi.

**RELATIONS BETWEEN KARAHISAR-I SAHIB
(AFYONKARAHISAR) SANJAK AND COMMITTEE OF
REPRESENTATION DURING CONGRESSES PERIOD**

ABSTRACT

Defeat in the World War I, and consequentially signing Armistice of Mudros, was a turning point in Turkish History. Allied powers began to occupy Turkish territories, where they considered themselves as in danger, in compliance with the 7th article of this armistice. Besides, they sent troops to their military outposts in cities to inspect the enforcement of the terms of armistice; such as disbandment of Ottoman Army, disarmament of forces, protection of minorities etc. In this context, British troops were deployed in Afyon right after the signing of the armistice. Soon after, French troops and Italian troops came to the town on April 9, 1919 and March 21, 1919, respectively; and occupied government buildings, such as the train station, army recruiting office, lycee building. At that time, 23rd Division under Army Corps of XII in Konya was stationed in Afyon as Turkish troops.

Karahisar-ı Sahib Sanjak was one the places where intense operations occurred during National Struggle. The city played a crucial role in development of resistance against occupation. Its importance increased due to its location as a passageway between Aegean region and inner Anatolia, and its crossroad of two railroads, one from Istanbul and the other from İzmir.

Invasion of allied forces, provocative actions of Greek and Armenian minorities encouraged by the occupiers, and assaults against Turkish residents led to national awakening in Afyon as well. Occupation of Smyrna on May 15, 1919 was protested by official decisions made by notables of town after a meeting on May 16 in city hall in the presence of allied powers. Possible measures against occupations were also discussed in that meeting.

As part of institutionalization of National Struggle, a bureau of “Association for Refusal to Annexation” (Redd-i İlhak) was established, as in many other cities in Western Anatolia. Later on, this bureau’s name was changed as “Defense of the National Rights” (Müdafaa-i Hukuk). This association had a vital role, in and around Afyon, in popularization of National Struggle, transition into armed struggle; smuggling of weapons belonged to Turkish army yet under the provision of Allied forces.

National independence movement, accelerated after the arrival of Mustafa Kemal Pasha in Samsun on May 19, 1919, created a tremendous impact in Afyon as well. Ahmed Sami Bey, Haydar Bey, and Mehmed Fakir Bey attended Alaşehir Congress held on August 16, 1919 on behalf of the Karahisar-ı Sahib Sanjak. Likewise, preparations were made for attendance at Sivas Congress, whose call had been issued in Amasya Circular. The main obstacle against the efforts of national movements, led by the commander of 23rd Division Ömer Lütfü Bey and bureau of Association for Refusal to Annexation (later Defense of the National Rights), came from civil administration of Karahisar-ı Sahib Sanjak. In Afyon, administered as “detached sanjak” (müstakil sancak) during this period, a governor from Greek minority, Anastas Efendi, had been appointed. His activities against the National Struggle continued in the term of governor Mahmud Mahir Bey, as replacement of his office.

Mahmud Mahir Bey, who remained loyal to the Istanbul Government (Damat Ferit Pasha’s Cabinet) with governor of Konya, Cemal Bey; was detained by national militia and forced to leave the town. Kadi Mustafa Hulusi Efendi substituted his office for a while, and then, Edhem Bey was appointed as the governor.

Despite the restraints of Mahmud Mahir Bey, activities supporting national movement increasingly continued. In this context; Kesrîzâde Salih Sıtkı Bey, Koçzâde Mehmet Şükrü Bey, and Gümüşzâde Hafız Bekir Bey represented Afyon in Sivas Congress. Furthermore, National Commandership of Afyon and Vicinity was founded at the command of Colonel Arif Bey and troops were formed from military volunteers. By dismissal of Mahmud Mahir Bey, Karahisar-ı Sahib Sanjak cut off the communication with the Istanbul Government and acceded into administration of Sivas Congress and Committee of Representation. Henceforth, the national movement was enhanced and continued in and around Afyon.

Keywords: Committee of Representation, Karahisa-rı Sahib Sanjak, Sivas Congress, Alaşehir Congress.

Giriş

Millî Mücadele dönemi Türk tarihinin önemli değişim dönemlerinden birisidir. Altı asırdan fazla hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşını kaybetmiş ve toprakları İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmekteydi. Bu işgaller karşısında Türk Milleti son bir gayretle vatanı ve bağımsızlığı korumak için harekete geçmişti. Öncelikle yerel kurtuluş gayesi için yürütülen bu çabalar kısa süre sonra ülkenin tamamının kurtuluşu için birleştirilecekti. Bu dönemde İstanbul Hükümetlerinden bazılarının ılımlı politikalarının aksine Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin aldığı kararlar Millî Mücadele'ye zarar vermekteydi. Bir taraftan İstanbul Hükümetleri kendi politikaları çerçevesinde uygulamalara girişirken diğer taraftan kongreler sürecinde Anadolu'da yeni bir devletin kuruluş adımları atılmaktaydı. Bu iki otoritenin mücadelesinin belirgin bir şekilde hissedildiği yerlerden birisi de Karahisar-ı Sâhib Sancağı idi.

Mondros Mütarekesi sonrasında İtilaf Devletleri ülkenin çeşitli yerlerini işgal etmeye başlamışlardı. Bu çerçevede; 17 Kasım 1918'de mütareke hükümlerinin uygulanışını kontrol etmek bahanesiyle İzmit, Eskişehir ve Afyon'a askerî birlikler göndermişlerdir. 9 Nisan 1919'da 5 subay ve 200 Senegalli askerden oluşan Fransız birliği Afyon'a gönderilmiş ve 16 Nisan'da şehre gelerek Demiryolu istasyonuna yerleşmişlerdir. 21 Nisan 1919'da ise 264 kişilik İtalyan birliği Afyon'a gelmiştir. İtalyanlar 21 Mayıs'ta 2 subay ve 252 erden oluşan ek kuvveti de Afyon'a getirmişlerdir. Ağustos-1919'da Afyon'daki İngiliz askerlerinin sayısı 1370'e ulaşmıştı¹.

Afyon'da millî hareketin başlamasında etkili olan en önemli olay, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve sonrasında yaşanan mezalimdir. İzmir ve çevresinde yaşananların haber alınmasından sonra 17 Mayıs 1919'da Belediye Dairesi olarak kullanılan Dehşetî Medresesinde Akosmanzade Hacı

¹ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C1 (Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne 30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919), TTK. Yay., Ankara, 1993, s. 31, 198, 205, 211, 263; Selman Yaşar, **Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007, s. 36. İşgal kuvvetlerinden İtalyan birlikleri 23 Ağustos 1919 tarihinde Afyon'u terk etmişler ve onların yerine silah depolarının kontrolünü İngilizler almışlardır. İngiliz birlikleri de İstanbul'un işgali sonrasında Anadolu'da işgal kuvvetleri subaylarının tutuklanması yönündeki tedbirler üzerine 19 Mart 1920 tarihinde Afyon'u boşaltmışlardır. Bkz: Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hâtraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953, s. 317; Süleyman Beyoğlu, "Kuvâ-yı Milliye'den Afyon Kongresi'ne", **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, (Ed: Doç. Dr. Hasan Babacan), s. 170.

Hüseyin, Çobanzade Avukat İsmail, Hoca Nebil, Müftü Hüseyin Efendi öncülüğünde şehrin önde gelenlerinin katılımıyla bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda bir miting yapılması ve Afyon'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto notası verilmesi kararlaştırılmıştır. Mitingde millî duyguları coşturan konuşmalar yapılmış, İzmir'den başlayan işgale karşı mücadele istekleri dile getirilmiş ve bağımsızlık için gerekirse her türlü fedakârlığa hazır olunduğu belirtilmiştir. Miting sonrasında oluşturulan heyet, Mutasarrıf Anastas ile İtalyan, İngiliz ve Fransız temsilcileriyle görüşerek Yunan işgal ve mezalimi protesto edilmiştir. 28 Mayıs'ta düzenlenen ikinci protesto mitingine yaklaşık kırk bin kişi katılmıştır. Miting sonrasında Sadarete telgraf çekilmiş ve her geçen gün yayılmakta olan işgale karşı tedbir alınması istenilmiştir².

Yaklaşan işgal tehlikesi karşısında Afyon'da da teşkilatlanma için harekete geçmiştir. Yarbay Bayatlı Arif Bey, Afyon'daki 23. Tümen Kumandanı Yarbay Ömer Lütfi Bey, Müftü Hüseyin (Bayık) Efendi, İsmail Şükrü Hoca, Müderris Dehşetîzade Nebil Efendi vs. tarafından halkın millî harekete katılması için yürütülen çalışmalar kısa sürede sonuç vermiştir. Afyon'da ilk önce Müftü Hüseyin Efendi başkanlığında, Turunçzade Yusuf, Ethemzade Hacı Hüseyin, Dehşetîzade Nebil, Nakibüleşraf Ömer, Ulemadan Hacı Hafız, Akosmanzâde Hacı Hüseyin Efendilerin üye oldukları Redd-i İlhak Cemiyeti Afyon Şubesi açılmıştır³.

1919 Temmuz ayı sonlarında Afyon'da Redd-i İlhak şubesi oluşturulmuş, Dinar ve Aziziye (Emirdağ)de de kuruluş çalışmaları başlamıştır. Haberleşme adresinin "Rehber-i İrfan Mektebi Başmuallimi Arif Bey" olması kararlaştırılmıştır. Bu adres, 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey tarafından 20. Kolordu Kumandanlığına bildirilmiş ve 3. Ordu Müfettişliği ile diğer makamlara da iletilmiştir⁴.

Afyon ve çevresinde bunlar yaşanırken Vilâyât-ı Şarkıyye Müdâfa'a-ı Hukûk-ı Milliye ve Trabzon Muhâfaza-ı Hukûk-ı Milliye Cemiyetlerinin birlikte düzenledikleri Erzurum Kongresi 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri

² Ahmet Altıntaş, *Millî Mücadele'de Afyonkarahisar (1919-1922)*, Afyonkarahisar Valiliği Yay., Afyonkarahisar, 2011, s. 33-38; Selman Yaşar, *a.g.t.*, s. 37-38; Haluk Selvi, "İzmir'in İşgali Üzerine Afyon'dan Çekilen Protesto Telgrafları", *Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar*, (Ed: Doç. Dr. Hasan Babacan), Afyonkarahisar, 2010, s. 157-164.

³ Ahmet Altıntaş, *a.g.e.*, s. 47-48; Selman Yaşar, *a.g.t.*, s. 41.

⁴ **TİTE ARŞİVİ** Kutu: 298, Gömlek: 31, Belge: 31001; **TİTE ARŞİVİ** Kutu: 298, Gömlek: 39, Belge: 39001.

arasında yapılmıştı. Millî Mücadele’de çok önemli bir yeri olan Erzurum Kongresi katılım itibarıyla yerel olsa da aldığı kararlar ülkenin tamamını ilgilendirmektedir. Kongre çalışmalarını tamamlarken, kongreyi düzenleyen cemiyetleri temsil etmek ve alınan kararları uygulamak üzere 9 kişiden oluşan Heyet-i Temsiliye seçmiştir. Erzurum Kongresi adına seçilen Heyet-i Temsiliye şu kişilerden oluşmaktaydı⁵: Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Hacı Musa Bey, Sadullah Bey, Servet Bey, Hacı Fevzi Efendi, İzzet Bey, Raif Efendi, Bekir Sami Bey.

Bu Heyet-i Temsiliye Erzurum Kongresi’ne katılan vilayet ve sancakları temsilen Sivas Kongresi’ne katılmıştır. 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan ve bütün ülkedeki millî kuruluşları tek bir çatı altında birleştirilmesini kararlaştıran Sivas Kongresi’nde Heyet-i Temsiliye’ye yedi üye daha ilave edilmiştir. Heyet-i Temsiliye’ye Sivas Kongresi’nce seçilenlerin isimleri şöyledir⁶: Refet Bey, Kara Vasıf Bey, Mazhar Müfit Bey, Ömer Mümtaz Bey, Hüsrev Sami Bey, Hakkı Behiç Bey, Ratipzâde Mustafa Bey.

Sivas Kongresi’nde millî kuruluşların birleştirilmesi kararının Afyon’a tebliği üzerine Müftü Hüseyin (Bayık) Efendi başkanlığında *Müdâfa’-a-ı Hukuk Cemiyeti Afyon Şubesi* kurulmuştur. Cemiyetin üyelik görevlerini Koçzâde Mehmet Şükrü, Gümüşzâde Bekir, Turunçzâde Ali Beyler ile Dehşetizâde Nebil, Nakîbüleşraf Ömer, Ulemadan Hacı Hafız ve Raşid Dede Efendiler yürütmüşlerdir⁷.

Millî Mücadele’nin başlarında Afyon ve çevresinde sadece cemiyetler kurulmamış ayrıca Kuvâ-yı Milliye adıyla silahlı birlikler kurulmuştur. Bayatlı Yarbay Arif Bey emrindeki müfreze, İsmail Şükrü Hoca’nın öncülüğünde kurulan Çelikalay bunlar arasında sayılabilir⁸.

1) Millî Mücadele Dönemi Karahisar-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıfları

Müstakil sancak olarak idare edilmekte olan Karahisar-ı Sâhib Sancağı’nın idaresinde Birinci Dünya Savaşı’nın sonları ve Millî Mücadele döneminde sık sık değişiklik yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde

⁵ **Bütünüyle Erzurum Kongresi** C 2 (Erzurum Umumî Kongresi 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919), (Yay., Haz: Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu), Kültür Ofset, Ankara, 1993, s. 235.

⁶ **Sivas Kongresi Tutanakları**, (Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1999, s. 103; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, (Haz: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), TTK.Yay., Ankara, 1974, s. X; Kemal Atatürk, **Nutuk**, C. 3 (Vesikalar), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 994-995.

⁷ Selman Yaşar, **a.g.t.**, s. 38-41.

⁸ Selman Yaşar, **a.g.t.**, s. 44-45.

bünhal bulunan Karahisar-ı Sâhib Sancağı Mutasarrıflığı'na 13 Nisan 1918 tarihli irâde-i seniyye ile Karesi Mebusu Vehbi Bey tayin edilmiştir⁹. Ahmet İzzet Paşa Hükümeti döneminde Vehbi Bey'in Çatalca Mutasarrıflığı'na atanması ile yerine daha önceden Çatalca Mutasarrıflığı görevinde bulunmuş olan Mahmud Celâleddin Bey, Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir (1 Aralık 1918)¹⁰.

Mahmud Celaleddin Bey'in Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından "idareten ve siyaseten" azledilmesiyle, yerine Kozan Sancağı Mutasarrıflığı'ndan emekli Anastas Efendi 25 Mart 1919 tarihli irâde-i seniyye ile tayin edilmiştir¹¹. Onun döneminde; Hükümetin emriyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nda bulunan menkul ve gayrimenkul mallarına el konulması dikkat çeken olaylarından (27 Nisan 1919)¹². 2 Haziran 1919 tarihinde ise Anastas Efendi "orada memuriyeti muvafık görülmediği" gerekçesiyle azledilmiş ve yerine Gelibolu Mutasarrıfı Mahmud Mahir Bey tayin edilmiştir¹³. Anastas Efendi'nin görevden alınması millî hareket için olumlu bir gelişme olarak görülecektir. Nitekim Yıldırım Orduları Kıtâ'atı Müfettişi (Sonradan II. Ordu Müfettişliği) Cemal Paşa, 30 Mayıs 1919 tarihinde Havza'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta "Rum olan Mutasarrıfın tebdili müyesser oldu" ifadesiyle bu sevinci belirtecektir¹⁴. Yunan işgalinin ve bu işgal dolayısıyla Rumların Türklere karşı saldırgan tutumunun Türk halkında neden olduğu tepkinin yükseldiği bir dönemde, Rum asıllı birinin idarecilik yapmasının uygun olmayacağını bu değişiklikte, etkisi vardır.

Kongreler sürecini engelleyememesi ve Hey'et-i Temsiliye'nin İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi kararının Anadolu'da büyük ölçüde kabul görmesi nedeniyle zor durumda kalan Damat Ferit Paşa, 1 Ekim 1919'da

⁹ BOA., İ.DUİT. 42/80; BOA., BEO. 4511/338298.

¹⁰ BOA., İ.DUİT. 42/101.

¹¹ BOA., İ.DUİT. 42/120; BOA., BEO. 4561/342049. Yaklaşık iki buçuk ay mutasarrıflık yapan ve 1922 yılında TBMM Hükümeti'nce emekli edilen Klodos Anastas'ın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Çanyaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C 3, Pars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 189.

¹² BOA., DH.ŞFR. 627/77.

¹³ BOA., İ.DUİT. 43/10; BOA. BEO. 4577/343273. Millî Mücadele Dönemindeki zararlı faaliyetlerinden dolayı Yüzellilikler Listesi'ne dâhil edilen Mahmud Mahir Bey'in hayatı hakkında bakınız: Ali Çanyaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C 3, Pars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 334-336.

¹⁴ Kemal Atatürk, **Nutuk**, C 3 (Vesikalar), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 908.

Hükümetin istifasını sunmak zorunda kalmıştır. Onun yerine Millî Mücadele'ye daha ılımlı yaklaşan Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur (2 Ekim 1919)¹⁵. Bu hükümet döneminde Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıflığı'na Niğde Mutasarrıf-ı Sâbıkı Edhem Bey atanmıştır (2 Kasım 1919)¹⁶. Damat Ferit'in dördüncü hükümeti döneminde Edhem Bey, Damat Ferit Paşa Hükümetince "Anadolu'daki harekât-ı isyâniyenin müşevvik ve âmilleriyle teşrîk-i mesâ'î eylediği (Kuvâ-yı Milliyecilerle işbirliği yaptığı)" gerekçesiyle hakkında kanuni takibat yapılmak üzere 15 Ağustos 1920 tarihinde görevden alınmıştır¹⁷.

2) İstanbul Hükümeti'nin Kongreler Sürecindeki Tutumu

İtilaf Devletleri Paris Kongresi sürecinde Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek istedikleri barış antlaşması şartlarını hazırlamışlar ve tebliğ etmek üzere Osmanlı Hükümeti'ni Paris'e davet etmişlerdi. Bu çerçevede 6 Haziran 1919'da Paris'e giden Sadrazam Damat Ferit Paşa 15 Temmuz'da hiçbir sonuç elde edemeden İstanbul'a dönmüştü. Bu dönemde ise Anadolu'da millî hareketler hız kazanmış ve Erzurum Kongresi sürecinde ilerlemeler sağlanmıştı¹⁸. Yaşanan bu gelişmeleri, kendisinin yokluğunda ülkede karışıklığın artması olarak değerlendiren Sadrazam Damat Ferit Paşa, 20 Temmuz 1919 tarihinde bütün vilayet ve sancaklara bir tamim göndererek, kongreler sürecinin engellenmesini istemiştir. Tamimin başlangıcında "Mukadderât-ı milleti ta'yîn ve tespit etmek üzere şarkta münasib bir mahalde millî bir kongre içtimâ' edeceğinden bahisle üç murahhasın bilintihâb (seçilerek) Ankara'ya i'zâmı" hakkında Karahisar Fırka Kumandanlığı'ndan bir tamim yayınlandığından ve seçilecek temsilcilere harcırah verilip verilmeyeceğine dair Konya Vilayeti'nden gelen yazılardan bahseden Damat Ferit Paşa tamimin devamında şu ifadelere yer vermiştir¹⁹: "*Paris Konferansı'nda bulunulması hasebiyle altı hafta devam eden müddet-i gaybubetimde (yokluğumda) Anadolu'nun iktisâb etmiş olduğu tezebzüb ve iğtişâş (karışıklık) bâd-i te'essüf-i azîmdir. Cümlemizin itâ'atle mükellef olduğumuz Kanûn-ı Esâsî hükmünce İstanbul şehri pâyitaht-ı saltanat-ı seniyye olduğundan Hey'et-i Teşrî'iyenin (Meclisi Mebusan) Zât-ı Akdes-i Hümâyûnları marifetiyle küşâd edilmesi*

¹⁵ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele II (Son Meşrutiyet 1919-1920)**, Türkiye İşbankası Yay., Ankara, 1998, s. 9.

¹⁶ BOA., BEO. 4598/344840.

¹⁷ BOA., İ.DUİT. 115/6.

¹⁸ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)**, Türkiye İşbankası Yay., Ankara, 1998, s. 436-437.

¹⁹ BOA., BEO. 4583/343693.

musarrah ve mertebe-i vücûbdadır(gerekli). Bu vechile kanun-ı mezkûr hükm-i münîfine ve Şehriyâr-ı Âlî-Tebâr (soyu yüce) Efendimiz Hazretlerinin arzu ve irâde-i şahanelerine ve menâfi'-i âliye-i vataniyeye tamamıyla muhalif olan hareket-i vâkı'anın men'i (hareketin önlenmesi) icâb-ı hâl ve maslahat olmağla ona göre vilâyet-i aliyyelerine mülhak bilcümle mutasarrıf ve kaymakamlıklara tebliğât-ı ekîde ve şedide (şiddetli ve kesin tebligat) icrâsı hâssaten tavsiye olunur. Murahhaslara harcırah i'tâsı icâb edip etmeyeceğine gelince esasen hilâf-ı meşrû'iyet ve meşrûtiyet olan böyle bir hareket-i kanun-şikenânenin teshîli (kolaylaştırılması) değil men'i bilcümle Hükümet-i mülkiye ve askeriyenin vazifesi iktizâsından olmağla....". Kongre toplanmasını anayasaya ve ülke çıkarlarına aykırı gören Damat Ferit Paşa bir gün sonra istifa edecek ve tekrar hükümeti kurmakla görevlendirilecektir. Yeni kurulan Hükümette, Ali Kemal gibi millî mücadele karşıtlarına yer verilmemesi, aksine Millî Mücadele'ye açık/gizli desteği olan Ahmet İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşalara yer verilmesi dikkati çekmektedir. Gerçi kısa süre sonra Millî Mücadele'ye ılımlı yaklaşanlar istifa edecek ve sertlik yanlılarının ağırlığı artacaktır²⁰.

Hükümetin bu ve benzeri tamimlerine Anadolu'dan farklı cevaplar verilmiştir. 6 Ağustos 1919'da Sadaret'e şifreli telgraf gönderen Üçüncü Ordu Müfettiş Vekili Kâzım Karabekir; Erzurum Kongresinin Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin etkisi olmadan varlığını ve hayatını tehlikede gören doğu illeri halkının gelecek kaygısı ile hareketinin sonucu olduğunu, milletin geleceği için çok sıkıntıların yaşandığı bir dönemde millî meclisin açılması gerektiğini belirtmiş ve Erzurum Kongresinde gerekirse meclisin işgal altındaki İstanbul yerine Anadolu'da Hükümet ve Padişah tarafından uygun görülecek bir yerde toplanmasının konuşulduğunu arz etmiştir²¹. Bursa'dan 21 Temmuz 1919'da Vali Vekili Şefik imzasıyla verilen cevapta; diğer yerlerde yaşanan karışıklıkların, Vali İsmail Bey'in gayretleri neticesinde Bursa'ya sığmadığı ve Hüdavendigâr Vilayeti'nin Hükümetin emirlerine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Aydın Valisi İzzet imzasıyla İzmir'den yine aynı tarihte verilen cevapta; İzmir'in işgali vesile edilerek olayların tırmandırılmasından kaynaklandığı belirtilen karışıklıkların yaşanmasında Sadrazam'ın görevinin başında

²⁰ Sina Akşin, a.g.e., C1, s. 436-439.

²¹ BOA., BEO. 4583/343693.

olmamasının da etkisinin olduğuna değinildikten sonra karışıklıkların önlenmesi için Hükümetin alacağı tedbirlere sadakat gösterileceği ifade edilmiştir²².

3) Alaşehir ve Nazilli Kongreleri Sürecinde Karahisar-ı Sâhib Sancağı

İzmir'den başlayan ve hızla genişleyen Yunan işgali ve yapılan mezalim karşısında kurtuluş çareleri aranmaya başlamıştı. Bir taraftan Kuvâ-yı Milliye birlikleri kurulurken bir taraftan da teşkilatlanma çalışmalarına hız verilmiştir. Bu çerçevede Batı Anadolu'da Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir kongreleri toplanmıştır. 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Alaşehir Kongresi'ne davet edilen yerler arasında Afyon da vardı. Redd-i İlhak Cemiyeti ve Alaşehir Kongre Başkanı olan Hâcim Muhiddin (Çarıklı) Bey'in telgrafı üzerine Afyon adına kongreye Gazteci Ahmed Sami (Onur), Mehmed Fakir ve Ali Haydar (Çerçel) Beyler seçilmişler ve 23 Ağustos 1919'da Alaşehir'e gelerek kongre çalışmalarına katılmışlardır. Kongre sırasında Afyon, konumu ve imkânları nedeniyle önemli roller üstlenmiştir. Hâcim Muhiddin Bey'in 20 Ağustos tarihli telgrafı ile gönderilen Kongre Beyannamesi Afyon'da İkaz matbaasında bastırılmıştır²³.

Afyon delegelerinin Kongreye katıldıkları ilk gün olan 23 Ağustos'taki toplantılarda görüşülen konulardan birisi de Kongrenin amaçları ve faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve bağlılığı bildirmek üzere Padişaha telgraf çekilmesi konusunda Hükümetin engellemeleri idi. Bununla ilgili olarak Hâcim Muhiddin Bey, Hükümetin millî hareketi siyasi bir faaliyet ve İttihatçılık olarak gördüğünü ve engellediğini söyleyince söz alan Haydar Bey, Hükümetin Kuva-yı Milliye'yi hoş görmemesi ve engellemeye çalışması nedeniyle, millî hareketin de Hükümeti tanımamasını önermiştir. Kongre sonunda alınan kararları, Afyon delegeleri de dâhil bütün delegeler imzalamıştır. Bu kararlarda vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığın korunması dışında başka bir amacın bulunmadığı ve bu amaç için çalışmaların sürdürüleceği vurgulanmıştır²⁴.

Karahisar-ı Sâhib Sancağı delegelerinin de katıldığı Alaşehir Kongresi kararları, 23 Eylül 1919'da toplanan 2. Nazilli Kongresi'nde de kabul

²² BOA., BEO. 4583/343693.

²³ Enver Konukçu, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000, s. 62, 115, 125, 127, 149, 154; **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920)**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1967, s. 40-41, 43, 162, 181.

²⁴ Enver Konukçu, **a.g.e.**, s. 157, 187; **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri.....**, s. 185.

edilmiştir. Bu kongreye Karahisar-ı Sâhib Sancağını temsilen delege katılmamıştır. Millî hareketin tek bir çatı altında toplanması ve Sivas Kongresi kararların benimsenmesi yönünde çabalar artarak devam etmiştir. 6 Ekim 1919'da toplanan 3. Nazilli Kongresi'ne Dinar (o zaman Dinar Kazası Denizli'ye bağlı idi) Kazası delegesi Emekli Kadı Ali Rıza Efendi de katılmıştır. Sivas Kongresi kararlarına katılması yönündeki tebligata rağmen 2. ve 3. Nazilli Kongrelerinde bu yönde net karar verilememiştir. 25 Kasım'da Sivas'a Nazilli Heyet-i Merkeziyesini temsilen bir heyet gönderilmiş ve bu temasların sonrasında 3 Aralık'ta Heyet-i Temsiliye resmen tanınmıştır²⁵.

4) Sivas Kongresi Sürecinde Karahisar-ı Sâhib Sancağı

Bölgesel çabalar olarak başlayan Millî Mücadele'nin tek bir çatı altında toplanması için önemli adımlardan birisi, Amasya Genelgesi'nin yayınlanmasıdır. 21/22 Haziran 1919 tarihinde yayınlanan Amasya Genelgesi'nde; Sivas'ta toplanacak millî kongre için her sancaktan üçer delegenin seçilerek gönderilmesi ve bu faaliyetin gizlilik içinde yürütülmesi istenilmişti²⁶.

20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, merkezi Afyon'da bulunan 23. Fırka Kumandanı Yarbay Ömer Lütfi Bey'e 29 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği telgrafta; genel durum ve alınan tedbirlerle ilgili ayrıntılı emirnamenin postaya verildiğini belirttiikten sonra acil olarak yapılacaklara dair şu ifadelere yer vermiştir²⁷: *“Hükümet-i Merkeziye te'sîr altında bulunduğundan Sivas'ta her sancaktan intihab edilecek üçer murahhasan müteşekkil bir millî kongre cem' edilmektedir. Mezkur murahhaslar Müdafâ 'a-ı Hukuk-ı Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetleri tarafından intihab edilmekte olduğundan gerek bu cemiyetlerin teşekkülünde ve gerekse intihabatta müzâhir (yardımcı) olmanızı ve yevm-i hareketleriyle isimlerinin inbâsını rica ederim. Gerek Cemiyet ve gerek murahhaslar siyasi maksatla değil muhafaza ve isti'lâ-ı (yüceltme) vatani gayesiyle toplanmaktadır. Meclis-i Vükelâ kararıyla tebliğ edilen asayiş muntıkasında Kütahya, Afyonkarahisar, Isparta, Burdur Livaları muntikanız dahilinde bulunduğu ve asayiş ve inzibat hususu mahalli me'mûrîn-i mülkiyesine de talimat ita ve tatbiki, infaz salâhiyeti size verildiği için mutasarrıflara*

²⁵ S. Esin Dayı, **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Erzurum, 1998, s. 91, 104, 168, 171, 188.

²⁶ Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, (Yay. Haz: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1994, s. 21-22; Kemal Atatürk, **Nutuk**, C 3, s. 915-916, Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 73-74.

²⁷ **TİTE Arşivi** Kutu: 295, Gömlek: 32, Belge: 32001.

keyfiyeti ciddiyetle tebliğ ve tefhim ediniz. Asayiş hususunda Kütahya ile Burdur'a da birer Mevki' Kumandanı göndermenizi rica ederim. Mahalli Ahz-ı Asker Şubeleri becerikli ve muktedir adamlar ise bu vazife ile tanzif edilebilir. Isparta'da Alay ve Burdur'daki Tabur Kumandanlarının da bu hususta istihdamları caiz olabilir." Bu emrin Burdur Mutasarrıflığına tebliği üzerine Mutasarrıf biraz da Tabur Kumandanı ile olan şahsi kırgınlığının da etkisiyle konuyla ilgili olarak İstanbul Hükümetine şikâyetle bulunmuş ve böylece gizli yürütülmesi gereken delege seçimi açığa çıkmıştır. Bu şikâyet üzerine Damat Ferit Paşa'nın "Anadolu'da tezebzüb ve iğtişâş" yaşandığına dair yukarıda belirtilen 20 Temmuz 1919 tarihli tamimi yayınlanmıştır²⁸.

Sivas Kongresi hazırlıkları sürerken Mustafa Kemal, 16 Temmuz 1919 tarihinde 20 Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta; Konya, Antalya, İzmir, Afyonkarahisar ve Hüdavendigâr'dan seçilecek temsilcilerin isimlerinin ve hareket tarihlerinin bildirilmesini istemiştir²⁹.

Bir taraftan Sivas Kongresi hazırlıkları sürerken bir taraftan da bu faaliyetleri engelleme çabaları da yaşanmaktaydı. Özellikle de bu konuda Konya Valisi Cemal Bey ile Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıfının aynı çizgide gayret gösterdikleri ve haberleştikleri görülmektedir. Konya Valisi Cemal imzasıyla 15 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen şifreli telgrafta; daha önce sunmuş olduğu evrakın incelenmediği sitemini belirtildikten sonra Karahisar Fırka Kumandanı'nın Ahz-ı Asker Şubeleri'ne resmî ve açık bir şekilde millî teşkilat kurulmasıyla milletin yekvücut hale getirileceği, külliyetli miktarda milis kuvveti toplanması ve Millî Meclisin güvenli bir yerde toplanması gerektiği şeklindeki tebligatından bahsedilmektedir. Fırka Kumandanının millî teşkilat için bu kadar açıktan halk üzerinde olumsuz etki yapacağını ve Hükümetin asker ve sivil idare olarak bu tür faaliyetler için gerekli tedbirleri alması gerektiğini savunan Vali Cemal Bey, eğer II. Ordu Müfettişi ve Afyon'daki Fırka Kumandanının millî teşkilat yönündeki çalışmaları Hükümetçe tasvip ediliyorsa bunun sebeplerinin ayrıntılı bir şekilde kendisine bildirilmesini istemiş ve aksi takdirde kendisinin sorumluluk kabul etmeyeceğini ifade etmiştir³⁰.

²⁸ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 113-114.

²⁹ **TİTE Arşivi** Kutu: 296, Gömlek: 60, Belge: 60001.

³⁰ **BOA.**, DH.ŞFR. 637/86.

Cemal Bey millî teşkilatların engellenmesi hususundaki ısrarlı tavrını devam ettirmiş ve 24 Temmuz'da Dâhiliye Nezareti'ne tekrar bir telgraf göndererek, bazı kumandanların "bir Hükûmet-i Askeriye vücuda getirecek kadar" geniş yetkilerle Anadolu'ya gönderilmelerinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Telgrafın devamında, Şark Orduları (Dokuzuncu/Üçüncü Ordu) Müfettişi Mustafa Kemal ve İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşaların öncülük ettikleri faaliyetlerin kendi görev yeri olan Konya Vilayeti'nde yayılmasını önlediğini kaydeden Cemal Bey; bunun yeterli olmadığını diğer yerlerde de millî teşkilatın engellenmesi için 12. Kolordu Kumandanı Salâhaddin ve Topçu Kumandanı İzzet Beylerle Karahisar ve Burdur Mevki Kumandanlıklarının kaldırılması ve ilgililerin cezalandırılması gerektiğini ileri sürmüştür³¹. Bu telgrafına bir cevap alamayan Cemal Bey, aynı isteklerini 25 Temmuz 1919 tarihinde de tekrar etmiştir³².

Millî hareketi engellemeye yönelik bu yazışmalar sürerken aynı dönemde kongre hazırlıkları da hızlanmıştı. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın 3. Ordu Müfettişliği Vekaletine gönderdiği telgrafta; Sivas Kongresi için Afyonkarahisar Sancağı'nı temsil etmek üzere Eşraftan Mütেকaid Kaymakam Nazmi, Mollazâde Süleyman ve Koçzâde Şükrü Beylerin seçildiği belirtilmişti³³ halde delegelerde değişiklik olmuştur. Daha sonra yapılan seçimde Sivas Kongresi için Afyon'dan Davavekili Mehmed Şükrü Bey ile Tüccardan Kesrîzâde Salih ve Gümüşzâde Hafız Bekir Efendiler seçilmişlerdir. 23. Fırka Kumandanlığı Yaverliğinden 20. Kolordu Kumandanlığına gönderilen telgrafta; murahhasların yola çıkacakları ve haberleşme ve güven için kendilerine "hayat (?)" ve "seyahat" kelimelerinin parola olarak verildiği belirtilmiştir (7 Ağustos 1919)³⁴. 20. Kolordu Kumandanlığından Erzurum'da 3. Ordu Müfettişliğine gönderilen telgrafta Afyon murahhasları Mehmet Şükrü Bey ile Salih ve Hafız Bekir Efendilerin Alaşehir murahhası Macid ve Ankara murahhası Hoca Ahmed Efendilerin 15 Ağustos'ta Ankara'dan Sivas'a hareket ettikleri

³¹ BOA., DH.ŞFR. 638/109.

³² BOA., DH.ŞFR. 638/111.

³³ TİTE Arşivi Kutu: 297, Gömlek: 72, Belge: 72-2001.

³⁴ TİTE Arşivi Kutu: 299, Gömlek: 8, Belge: 8001. Bu arada Mehmet Şükrü Bey'in Konya murahhası olarak da seçilmesi gündeme gelmiştir. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Salahaddin Bey'e Afyon'a geldiğinde verilmek üzere 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'e gönderilen telgrafta; bu husus dile getirilmiş ve bu husustaki girişimlerin sonucunun bildirilmesi istenilmiştir (12/13 Ağustos 1919). Bakınız: TİTE ARŞİVİ Kutu: 299, Gömlek: 56, Belge: 56001.

bildirilmektedir. Bu kabile 24 Ağustos'tan önce Sivas'a ulaşmıştır³⁵. Ancak bu delegelerden Hoca Bekir Sıtkı Efendi, 2 Eylül'de esrarengiz bir şekilde Sivas'tan Kayseri'ye gitmiştir. Afyon'a gitmek isteyen Bekir Sıtkı Efendi, Kayseri'deki 15. Fırka Kumandanlığı tarafından her ihtimale karşı tedbir olarak burada alıkonulmuş ve konuyla ilgili 20. Kolordu'ya da bilgi verilmiştir³⁶.

İşgal ve başka sebeplerden dolayı Denizli, Burdur, Kütahya, Isparta, Antalya delege heyetleri 3 Eylül'e kadar Sivas'a ulaşamadığı için bu sancakları Afyon ve Eskişehir delegelerinin vekâlet etmesi gündeme gelmiştir. Bununla ilgili olarak 3 Eylül'de 3. Kolordu Kumandanlığından 20. Kolordu Kumandanlığına gönderilen telgrafta, bu heyetler gelemeyecekler ise vekâlet telgraflarını göndermelerinin temini istenilmiştir. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa, bu konuda 23. Fırka Kumandanlığına 3/4 Eylül gecesi tebligatta bulunmuştur³⁷. Fakat bu vekalet işine gerek kalmamış ve Denizli delegeleri 5 Eylül'deki toplantıya katılmışlardır³⁸.

Sivas Kongresi'nin 9 Eylül 1919 tarihli toplantısında 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, oybirliği ile Garp Cephesi Kumandanlığı'na tayin edilmiştir. Bu karar aynı gün 3. Kolordu Kumandanlığı aracılığıyla Kongre Reisi Mustafa Kemal imzalı telgrafla Ali Fuat Paşa'ya bildirilmiştir. Ayrıca; 20. Kolordu Kumandanlığı tarafından 7 Eylül'de Afyon ve Eskişehir Kumandanlıklarına yapıldığı bildirilen tebligatın kongre toplantısında okunduğu ve alkışlarla karşılandığı da ifade edilmiştir. Telgrafın son kısmında ise; millî gayeye aykırı hareket eden devlet memurlarının azledilerek yerlerine millî davaya hizmet edecek kişilerin atanmasının da Kongrece kararlaştırıldığı belirtilmiştir³⁹.

Sivas Kongresi devam ederken, Kongrenin gayelerini Padişaha arz etmek ve Hükümetin icraatlarına yönelik eleştirileri Padişaha iletmek amacıyla üzere telgraf çekilmek istenmişse de Dâhiliye Nezareti bu girişimi engellemiştir. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye tarafından; kumandanlar, mülki idareciler, belediyeler ve müdafaa-ı hukuk şubelerine yapılan tebligatta "halkın Padişah'a

³⁵ TİTE Arşivi Kutu: 300, Gömlek: 10, Belge: 10001; TİTE Arşivi Kutu: 300, Gömlek: 78, Belge: 78-2001.

³⁶ TİTE Arşivi Kutu: 302, Gömlek: 54, Belge: 54-1001; TİTE Arşivi Kutu: 302, Gömlek: 54, Belge: 54001.

³⁷ TİTE Arşivi Kutu: 302, Gömlek: 30, Belge: 30-1001; TİTE Arşivi Kutu: 302, Gömlek: 30, Belge: 30001.

³⁸ Sivas Kongresi Tutanakları, (Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1999, s. 17.

³⁹ TİTE Arşivi Kutu: 303, Gömlek: 55, Belge: 55001-55a001.

telgrafla maruzatta bulunmasının engellenmemesi için Hükümetin uyarılması” istenilmiştir. Telgraf merkezleri işgal edilerek Hükümetin telgraf haberleşmesine müsaade etmesi için bir saat mühlet verilmiştir. Bu uyarı da sonuç vermeyince meşru bir kabine işbaşına gelinceye kadar İstanbul’la haberleşmenin kesilmesi kararlaştırılmış ve asker-sivil bütün idarecilere bu karar bildirilmiştir (11/12 Eylül 1919)⁴⁰. Meşru bir Hükümet göreve başlayıncaya kadar İstanbul’la ilişkilerin kesilmesine dair Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal imzalı ikinci bir telgraf emri 15 Eylül’de diğer idari birimlerle birlikte Afyon Karahisar Mutasarrıflığına da tebliğ edilmiştir⁴¹.

İstanbul Hükümeti ile haberleşmenin ve irtibatın kesilmesi kararı ülke çapında büyük ölçüde benimsenmiş, buna direnen bazı yerlerde (Konya, Trabzon, Afyon, Eskişehir vs.) yaşanan direnmelerin bertaraf edilmesi üzerine içerde ve dışarıda zor durumda kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır (30 Eylül 1919). Yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet Heyet-i Temsiliye ile diyalog kurmaya çalışacak ve taraflar arasında Amasya Görüşmelerine giden süreç başlatılmış olacaktır⁴². Yeni Hükümetle dolaylı/doğrudan temasların neticesinde Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin millî harekete daha ılımlı yaklaşması nedeniyle Heyet-i Temsiliye “*Hükümet-i Seniyye ile âmâl-i milliye arasından i’tilâfât-ı tâm bulunduğunun tebşirine ve teşkilat-ı milliyemiz heyetleri beyninde servis suretiyle telgraf muhaberâtının icrasına hükümetçe müsaade edilmiş buyurulduğu*” için İstanbul’la haberleşmenin kesilmesi kararının kaldırılmasını yani haberleşmenin tekrar başlatılmasını kararlaştırmıştır. Bu karar ilgililere tebliğ edilmiştir (7 Ekim 1919)⁴³.

Sivas Kongresi sırasında Afyon delegelerinden Mehmet Şükrü Bey ve Salih Sıtkı Efendi aktif olarak çalışmalara katılmışlardır. Mehmet Şükrü Bey ilk günkü toplantıda yaptığı konuşmada millî gayelerin gerçekleştirilmesi için Meclis için yapılacak seçimlerde de bu Kongrenin çizgisini benimsemiş kişilerin mebus seçilmesi gerektiğini vurgulamış ve Kongre sürecinde çok tartışılan “siyasi fırkalardan ve özellikle de İttihatçılıktan uzak durma” konusunda yapılacak yemin metni için bir önerge vermiştir. Bunun reddedilmesi üzerine 5 Eylül’de Afyon’u temsil eden iki delege (Mehmet Şükrü ve Salih Sıtkı) yeni

⁴⁰ **Heyet-i Temsiliye Kararları**, (Haz: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), TTK.Yay., Ankara, 1974, s. 2; Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, s. 98; Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 168-170.

⁴¹ Kemal Atatürk, **Nutuk**, C 3: Vesikalar, s. 980-981.

⁴² Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele C I**, s. 578-590; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele C II**, s. 9-24.

⁴³ **Heyet-i Temsiliye Kararları**, s. 14.

bir yemin metni önergesi vermişlerdir. Bu önergede İttihatçılıktan hiç bahsedilmeyerek, “kongre çalışmaları sırasında siyasi faaliyette bulunmamak” üzerinde durulmuştur ki görüşmeler sırasında Mehmet Şükrü Bey; İttihatçıların programının ve amaçlarının güzel olduğunu, ancak yanlış karar ve uygulamaların bulunduğunu ifade ettikten sonra hiç kimsenin siyasi partilere mensup olmakla suçlanamayacağını savunmuştur⁴⁴.

Kongre çalışmaları çerçevesinde oluşturulan İhzari Encümen’de görev alan Mehmet Şükrü Bey, kongrenin hangi konuda kararlar alacağına dair gündem maddelerine dair Encümen adına konuşma yapmıştır. Kongre adına yayınlanacak bildiri maddeleri görüşülürken söz alan Mehmet Şükrü Bey; “Hükümetin ihanetini ispat eden bu muhtıranın millete neşredilmesini” istemiş ve Anadolu’da millî hareketi desteklemeyen görevlilerin azledilmesiyle Hükümetin etkisinin kırılacağını savunmuştur⁴⁵.

Sivas Kongresi’nin yedinci toplantısında (10 Eylül 1919) millî hareketin genişletilmesi ve Kuvâ-yı Milliye’nin ihtiyaçlarının karşılanması için yapılacaklarla ilgili öneriler tartışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa; başka yerlerde olduğu gibi Afyon’da Hükümete ait paraya el konulması önerisini gündeme getirmiştir⁴⁶.

Sivas Kongresi’ne katılan Afyon delegeleri 23 Eylül’de Yozgat’tan Ankara’ya hareket etmişler ve 26 Eylül’de de Ankara’dan ayrılmışlardır⁴⁷.

5) Karahisar-ı Sâhib Sancağı’nın Heyet-i Temsiliye Emrine Girmesi Süreci

Kongreler sürecinde Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıflığı görevinde Mahmud Mahir Bey bulunmaktaydı. Damat Ferit Hükümeti’nin emirlerine sadakatle bağlı bir yönetici olan Mutasarrıf bu dönemde millî faaliyetleri engelleyebilmek için tabir-i caiz ise “cansiperane” çalışmıştır. Karahisar Mutasarrıfı Mâhir Bey, 28 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne çektiği şifreli telgrafnâmede Hükümete bağlılığını şu şekilde ifade edilmekteydi⁴⁸: “*Livâ muntakasının bütün mülhakatıyla âheng-i umûmîsi siyaset-i merkeziyeye tâbi’ bir*

⁴⁴ Sivas Kongresi Tutanakları, (Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara 1999, s. 4-22.

⁴⁵ Sivas Kongresi Tutanakları, s. 50-52, 75, 89.

⁴⁶ Sivas Kongresi Tutanakları, s. 97.

⁴⁷ TİTE Arşivi Kutu: 306, Gömlek: 54, Belge: 54001; TİTE Arşivi Kutu: 306, Gömlek: 71, Belge: 71001.

⁴⁸ BOA., DH.ŞFR. 639/74.

hâl-i inkiyâd ve inkiyâttadır. Her ihtimale karşı da hâl-i intibâhta bulunuyor. Buna müteallık bazı tedâbîr ise.....(okunamadı) arz-u beyandır. Tebligât-ı aliyenin bura Fırka Kumandanlığın(c)a dahî hüsn-i telâkkî edilmekte olduğu cevaben bildirilmektedir.” Afyon’da halkın Hükümete bağlılığının yanında Fırka Kumandanının Sadrazamın 20 Temmuz tarihli tamiminin olumlu karşılandığının belirtilmesi dikkat çekicidir. Çünkü aynı Mutasarrıf ilerleyen günlerde Fırka Kumandanı hakkında şikâyetlerde bulunacaktır.

31 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne telgraf çeken Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey; Uşak Hükümet Konağı’nın 30 Temmuz’da çeteler tarafından gönderilen yüz civarında süvari ile basıldığı, Kaymakamın hapsedildiği, kazada bulunan polis ve jandarmanın silahlarının toplatıldığı ve bu olayı bahane eden Rumların abartılı ifadeler içeren telgraflar çektiklerini bildirmiş ve Afyon’da gerekli ciddi tedbirlerin alındığını ilave etmiştir⁴⁹.

Uşak’ta yönetime el koymuş olan ve “Mücâhid Kumandanı” unvanını kullanan Giritli Tahsin Bey, Afyon Belediye Reisine hitaben şu telgrafi göndermiş ve millî harekete katılmaya davet etmiştir: “*Kuvâ-yı Milliye Kumandanının bu ifadesini Belediye Reisi Beye takdim ediniz. Müslümanların ma’rûz kaldıkları Yunan mezalimine nihayet vermek veya şan ve şerefle şehid olmak üzere ittihad ve ittifak etmiştir. Uşak’ta hâsıl olan durgunluk izâle olunmuştur. Memleketiniz, Müslümanlık nâmına açılan cihâd bayrağına iştirâk edecektir. İştirâk etmeyenlerle mâni’ olan heriflerin isimlerini bir saate kadar bekliyorum. Hakikati söylemediğiniz takdirde idama olacaksınız. İslamiyet ve milliyet namına tebliğ ediyorum”*. Tahsin Bey’in bu telgrafına Afyon’dan şu cevap verilmiştir: “*Telgrafınızı kemâl-i hürmetle aldım. Yunan mezâlimi aleyhinde hıfz-ı vatan uğrunda cümleiniz ile ruhen ve cismen müttefik ve müttehidiz. Sizinle teşrik-i mesâ’îye mâni’ burada hiç kimse, hiçbir me’mur, hiçbir (ehl-i) İslam yoktur. Bizi düşündüren burası değil, Bâb-ı Âlî’nin umûmî tebligâtıdır. Bâb-ı Âlî’nin 4 Ağustos 35 tarihli emr-i telgrafisi elbette manzûr-ı âlileri olmuştur. Bâb-ı Âlî, telgrafnamesine muhâlif olarak hareket edecekler(i) ceza-yı şedîd ile men’ ve tecziye ediyor. Diğer taraftan zât-ı âlileri ise çete(ye) da’vet ediyorsunuz. Vezâ’if-i vataniyede kat’iyyen te’ehhur etmemek bizim de emelimizdir. Ne yapacağız? Yekdiğerine zıt olan şu iki emrin*

⁴⁹ BOA., DH.ŞFR. 639/118. Uşak’ta yaşananlarla ilgili olarak Kütahya Mutasarrıfı Fevzi Bey ise 11 Ağustos’ta gönderdiği telgrafta; Uşak Kaymakamı’nın iki gündür haber alınmadığı, Afyon’da görüldüğüne dair duyular alındığı ve buradan hareketle İstanbul’a gittiği bilgisini vermektedir. Bkz: BOA., DH.ŞFR. 641/25.

hangisine teba'iyet etmek lâzım geleceğini ta'yinde şaşırdık. Hayretteyiz. İnsâf-ı uhuvvetkârânenize mürâca 'at ediyoruz''. Bu iki telgrafın suretleri Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıfı Mâhir Bey tarafından 6 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir⁵⁰.

Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıfı Mahmud Mahir Bey, 6 Ağustos'ta Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği başka bir telgrafta da; Uşak'ın çeteler tarafından işgal edilmesinden sonra Kütahya merkezinin de işgal edilmek üzere olduğunun haber alındığını, Afyon'daki Fırka Kumandanının çetelerle hemfikir olması nedeniyle bu gidişle Afyon'un da aynı akıbeta duçar olmasının muhtemel bulunduğunu belirtmiştir. Halkın heyecanının böyle müdahaleyi davet edecek derecede bulunduğunu kaydeden Mahmud Mahir Bey, bu durumda nasıl bir hareket edileceği konusunda açık emir verilmesini istemiştir⁵¹.

Yukarıda belirtilen telgraflarına tatmin edici cevap alamayan Mahmud Mahir Bey, 7 Ağustos'ta aynı mealde bir telgraf daha göndermiştir. Bu telgrafta; Jandarmada Mülâzım-ı Evvel rütbesi ile görev yapmış olan Giritli Tahsin öncülüğünde Uşak'ı ele geçiren Kuva-yı Milliyecilerin burada kurdukları komisyonla kazayı yönetmeye başladıklarını, halktan para ve asker topladıklarını bildiren Mahmud Mahir Bey; Kütahya ve Uşak'tan sonra sıranın Afyon'a da geleceğini belirterek, böyle bir durumda nasıl davranılması konusunda Nezaretten tekrar emir talep etmiştir⁵².

Afyon ve çevresinde bu olaylar olurken Damat Ferit Paşa Hükümeti, Anadolu'da millî hareketlerin gittikçe güçlenmesi ve buna ordu kumandanları tarafından destek verilmesi üzerine bu tür faaliyetlerin önlenmesi için Anadolu'ya tahkik heyetleri göndermiştir. Konya-Afyon-Antalya Bölgesine Süleyman Şefik Paşa başkanlığında bir heyet görevlendirilmişti. 5 Ağustos'ta Afyon'a gelen Süleyman Şefik Paşa, eşrafın katılımıyla bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya başlarken Padişahın selamını getirdiğini ifade eden Süleyman Şefik Paşa; yaşanmakta olan acıların sebebinin İttihatçılar olduğunu, ülke menfaatlerinin ancak partiler üstü bir hükümet tarafından korunabileceğini savunmuş ve halkı siyasi faaliyetlerden uzak durması tavsiyesinde bulunmuştur. Süleyman Şefik Paşa 5 Ağustos'ta Afyon'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta orada görevlerini layıkıyla tamamladıklarını, ayrıntılı raporu

⁵⁰ BOA., DH.ŞFR. 640/95.

⁵¹ BOA., DH.ŞFR. 640/96.

⁵² BOA., DH.ŞFR. 640/9.

Konya'ya varduktan sonra takdim edeceklerini belirtmiş ve halkın devlete ve hilafete bağlı olduğu kanaatini vurgulamıştır⁵³.

Uşak ve Kütahya'nın millî harekete katılmasından sonra bu dönemde yaşanan ve Afyon'u da ilgilendiren bir önemli gelişme de Konya Valisi Cemal Bey'in görevden uzaklaştırılmasıdır. Millî harekete karşı elden geldiğince direnen Konya Valisi Cemal Bey 4 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Konya'dan 5 Ağustos'ta İstanbul'a müteveccihen hareket edeceğini bildirmiştir. Telgrafın son kısmında Konya halkının Hükûmete bağlılığını ifade etmeyi de ihmal etmemiştir⁵⁴.

9 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf gönderen Mahmud Mahir Bey şu telgrafi çekerek kendisinin idamla tehdit edildiğini bildirmiştir⁵⁵: “*Ahaliyi tebliğât-ı âlî dairesinde tutmakta ısrar etmekte olduğum için hemen terk-i mevki etmediğim halde idam ile mahkûmiyetim Uşak'ta Alaşehir ve Havâlisi Kumandanı Süleyman imzasıyla şimdi alınan bir telgrafla bildiriliyor.... Vazife uğrunda hayatımın bir değeri yoksa da mesail-i inzibatiyenin müsâmahâkârâne hareketi ve şu Uşak çeteciliğinin tarz-ı cereyanı câlib-i dikkat manzaradadır. Şu ahvâle ve Fırka Kumandanının tavrına karşı tedâbir-i âcile ber-tafsîl der-dest-i arz ise de evvel-be-evvel buranın polis serkomiseri Ziyaeddin Bey'in bağteten ve âcilen Dersa'âdet'e celbiyle yerine diğer bir muktedirinin i'zâmı irâdesi müsterhamdır.*”

Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıfı Mahmud Mahir Bey 10 Ağustos 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; askerî birliklerin manidar(?) müsamahası altında silahlı çetelerin şehirde serbestçe gezmeye başladıklarını, yapılan bu faaliyetlerin İttihatçılığı andırdığını, bu olaylar yaşanırken Fırka Kumandanın çadır kurduğu köyün (Erkmen Tepe) tepesinden şehre ancak gizlice gelip gittiğini ve Hükûmete mesafeli durduğunu anlatmıştır. Telgrafın devamında eşrafın büyük bir kısmının bu yaşananlardan nefret etmekle birlikte sesini çıkaramadığını kaydeden Mahmud Mahir Bey; yeterli kuvvet

⁵³ Zekeriya Türkmen, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, TTK Yay., Ankara, 2001, s. 193, 199-200; BOA., DH.ŞFR. 640/78. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifasından sonra kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti de Anadolu'daki ordunun durumunu ve özellikle de halkın millî hareketlere karşı tutumunu araştırmak üzere heyetler göndermiştir. İç ve Batı Anadolu'ya görevlendirilen Hurşit Paşa başkanlığındaki heyet, incelemeleri çerçevesinde Afyon'a da gelmiştir (24 Kasım 1919). Hurşit Paşa raporlarında; Kuva-yı Milliyeciler hakkında olumsuz ifadeler kullanmamıştır.

⁵⁴ BOA., DH.ŞFR. 640/71.

⁵⁵ BOA., DH.ŞFR. 641/15.

bulunmadığı için yerel hükümetin olayları önleyemediğini, böyle bir aşamada Afyon'daki görevlilerin değiştirilmesinin de doğru olmadığını belirtmiş ve Kuvâ-yı Milliyecilerin sancağın haberleşmesini kesmek niyetinde olduklarını ilave etmiştir⁵⁶. Bir gün sonraki telgrafında alınan tedbirlerle şehirdeki çetelerin dağıtıldığını belirten Mahmud Mahir Bey, bu durumun tekrarlanmaması için işin özenle ve ısrarla takip edilmesi gerektiğini savunmuştur (11 Ağustos 1919)⁵⁷.

Mahmud Mahir Bey sadece Kuva-yı Milliye ile uğraşmamış, bu faaliyetlere destek veren İkaz Gazetesi'nin kapatılması için da çaba göstermiştir. Afyon'da neşredilmekte olan ve İstanbul Hükümeti aleyhine yayın yapan İkaz Gazetesi, Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey'in şikâyet ve girişimleri neticesinde 13 Ağustos 1919 tarihli Meclis-i Vükelâ kararıyla kapatılmıştır. Ancak kapatma kararı Millî Mücadele'nin sesini kısımaya yetmemiş "Öğüt" ismi ile yayınlanan gazete bir süre yayın hayatına Konya'da devam ettikten sonra da matbaa Ankara'ya nakledilmiştir⁵⁸.

19 ve 20 Ağustos 1919'da Alaşehir ve Uşak'tan "Redd-i İlhak Hey'eti" imzasıyla Afyon Telgrafhanesi aracılığıyla el altından Belediye Reisine tebliğ edilmiş ise de kabul edilmemiştir. Belediye Başkanı bundan dolayı istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu yaşananlar üzerine, 21 Ağustos'ta Dâhiliye Nezareti'ne telgraf gönderen Mutasarrıf Mahmud Mahir; Afyon Telgrafhane görevlilerine güvenmediğini belirttiikten sonra bunu test etmek babında, 13 ve 18 Ağustos'ta Mutasarrıflık resmî mührü ile mühürlü olarak gönderdiği iki zarfın Nezarete ulaşip ulaşmadığını sormuştur⁵⁹.

Bu dönemde İstanbul Hükümeti'nden ilginç bir hamle daha gelmiştir. Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın 15 Ağustos'ta yayınladığı genelgede; kolordu kumandanlıkları ile ahz-ı asker şubeleri arasında şifreli telgraf haberleşmesi yapılmaması ve kumandanların ast ve üstleriyle açıktan yazışmaları emredilmekteydi. Nezaretin şifreli telgraf haberleşmesini sebepsiz olarak yasaklaması üzerine 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, görev

⁵⁶ BOA., DH.ŞFR. 641/31.

⁵⁷ BOA., DH.ŞFR. 641/55.

⁵⁸ BOA., MV. 216/110; BOA., DH.ŞFR.102/109; BOA., DH.ŞFR. 641/54; BOA., DH.ŞFR. 642/51; BOA., DH.ŞFR. 644/2; BOA., DH.ŞFR. 645/15; TİTE Arşivi Kutu: 24, Gömlek: 161, Belge: 161-7001; Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 283.

⁵⁹ BOA., DH.ŞFR. 643/14.

bölgesindeki yetkililere bir tamim yayımlayarak, ülke menfaatlerine aykırı olan bu yasak kararı kaldırılıncaya kadar, telgrafhanelerin işgal edilmesi ve askerî haberleşmenin şifreli olarak sağlanmasını istemiştir. Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıfı Mahmud Mahir bu tamimi 21 Ağustos tarihli telgrafla Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir⁶⁰.

Afyon'da millî hareket yanlısı 23. Fırka Kumandanı Yarbay Ömer Lütfi Bey ile millî harekete karşı olan Mutasarrıf arasındaki bir başka çekişme; Afyon'daki silah depolarının muhafazası konusunda İngilizlerle yaşanan sürtüşmeyle ilgili olacaktır. Bu sıralarda Afyon'daki silah depolarının kapısında hangi ülke askerlerin nöbet tutacakları konusu İngilizlerle ciddi bir sorun yaşanmasına neden olmuştu. Kuva-yı Milliye'nin silah ve cephaneye ihtiyacı 23. Fırkanın desteğiyle karşılanmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan Afyon'daki İngiliz Komutan, depoların kapısında kendi askerlerinin de Türk askerleri ile birlikte nöbet tutmalarını istemekteydi. Hatta bu İngilizler bu silahlara tamamen el koyma girişiminde de bulunmuştu. Halkın tepkisi üzerine bu girişim sonuçsuz kalmıştır. 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'in böyle bir durumda Türk askerlerine ateş açma emri vermesi ve sorunun büyümesi üzerine Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey'i rahatsız etmişti. Ömer Lütfi Bey'le görüşen Mahmud Mahir Bey, sorunun görüşmelerle çözülmesini istemiştir. Ayrıca İngiliz Temsilciyi Mutasarrıflığa davet eden Mutasarrıf, Fırka Kumandanına gerekli uyarının yapıldığını söylemişti. Mahmud Mahir Bey, olayla ilgili olarak Dâhiliye Nezareti'ne de telgraf çekerek Ömer Lütfi Bey'e tebligatta bulunulmasını talep etmişti(24/25 Ağustos 1919). Nezaretten verilen cevapta; silah depolarıyla ilgili sorunların Mütareke Komisyonunda görüşüleceği ve Ömer Lütfi Bey'e Harbiye Nezaretince gerekli tebligatın yapılacağı bildirilmekteydi. 26 Ağustos'tan itibaren Afyon'daki silah depolarında İngiliz ve Türk askerleri de nöbet tutmaya başlamışlar ve bu durum çatışma riskini arttırmıştı. Böyle bir ortamda Ömer Lütfi Bey'in Türk askerlerine gerektiğinde ateş açma emrini vermesi, Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey'in onu Hükümete şikâyetine sebep olmuştur. Mutasarrıfın özellikle de İngilizlerle çatışma çıkma riski ve Kuvâ-yı Milliye'ye destek verme suçlamasına dair ardı ardına telgrafları sonucunda İstanbul Hükümeti'nce Ömer Lütfi Bey'in görevden alınması kararlaştırılmıştır⁶¹. Buna paralel bir başka gelişme Afyon Jandarmanın görevden alınmasıdır. Dâhiliye Nezareti'nden Jandarmanın Umum

⁶⁰ BOA., DH.ŞFR. 643/12; BOA., DH.ŞFR. 643/13; Ali Fuat Cebeşoy, **a.g.e.**, s. 148-149.

⁶¹ Ahmet Altıntaş, **a.g.e.**, s. 72-74; Süleyman Beyoğlu, **a.g.b.**, s. 170-172.

Kumandanlığı'na gönderilerin yazı ile; Karahisar-ı Sâhib Jandarma Kumandanı, Teşkilât-ı Milliye faaliyetlerine katıldığı gerekçesiyle İstanbul'a gelmesi için tebligatta bulunulması istenilmiştir (24 Ağustos 1919)⁶².

23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'in faaliyetlerinden rahatsız olan Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey, onun aleyhinde Dâhiliye Nezareti'ne şikâyetlerde bulunduğu gibi aynı zamanda onu yakından takip etmekteydi. Ömer Lütfi Bey'in teftiş için Alaşehir taraflarına gitmesi üzerine Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çeken Mahmud Mahir Bey, Fırka Kumandanı hakkında şu ifadelerle yer vermiştir (12 Eylül 1919)⁶³: *“Birkaç gündün beri Alaşehir'e doğru esrarengiz surette bir devr-i teftişe çıkararak karargâhını terk eylemiş olan Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'in bugün avdet ettiği istihbar olunuyor. İngiliz Kumandanı ise 5-6 gündün beri ikide bir Hükümet-i Mahalliyece gelerek, mumaileyhin Hükümet-i Seniyye tarafından ma'zûl olup olmadığının ve hatta tevkihi için bir emrin gelip gelmediğini merak eder bir surette sormakta ve ismini işitmekten bile kuşkulandırmakta ise de Hükümet-i Mahalliyece ancak hakkında henüz bir emr-i resmî tebellüğ edilmemiş olduğundan bahisle cevap verilmektedir. Şu kadar ki; vaziyet-i hâzırın ânı nazar-ı dikkati câlib nezakette görülmeğe başladığından Yarbey Ömer Lütfi Bey'in Hükümet-i Mahalliye nazarında Fırka Kumandanı nazarıyla bakıp bakmayacağıının emr-ü iş'ârî ehemmiyet ve müsta'celiyetle müsterhamdır.”* Mahmud Mahir Bey, Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey hakkındaki şikâyetlerini/iddialarını İngiliz Kumandanı da olaya dâhil ederek güçlendirmek istemekteydi.

Sivas Kongresi kararlarının ülke genelinde duyurulmasından sonra durumun nazikleştiği yerlerden birisi de Afyon'dur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti adına İstanbul'la irtibatın ve haberleşmenin kesilmesine dair verilen karar Karahisar ve Alaşehir Havalisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Yarbey Ömer Lütfi Bey tarafından 13 Eylül 1919 tarihinde Karahisar-ı Sâhip Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Ömer Lütfi Bey ayrıca bütün posta ve telgraf merkezlerine muhafızlar yerleştirerek haberleşmeyi kontrol altına almıştı⁶⁴. Bunun üzerine aynı gün, Dâhiliye Nezareti'ne “derece-i nihâyede aceledir” ifadesiyle ayrıntılı bir telgraf gönderen Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey, livadaki durumu şu şekilde ifade etmektedir⁶⁵: *“Sivas Kongresi'nin*

⁶² BOA., DH.KMS. 53-2/94.

⁶³ BOA., DH.ŞFR. 646/56.

⁶⁴ Süleyman Beyoğlu, **a.g.b.**, s. 173-174.

⁶⁵ BOA., DH.ŞFR. 646/68.

buraya da tebliğ olunan Umum Nâme-i Telgrafisinin sureti postadadır. Fırka Kumandanının esrarengiz devr-i teftişten avdet eder etmez Umum Nâme dahi geldi. Hükûmet-i Merkeziyeyi hâ'in-i millet diye yâd ederek kendisiyle her cihetçe kat'-ı alâka ve muhabere edildiğini ilan ve ihtâr ediyor. Livanın ekseriyet-i ârâsı siyâset-i merkeziyeye tâbi' ise de Umum Nâmenin buraya da tebliğ edilmesi burada Fırka Kumandanıyla Jandarma Kumandanlığından ve Ceza Reisi ile Müdde-i Umûmîden birkaç Selanikliiden ibaret bir komitenin hâl-i muhâbere ve faaliyette bulunduğu kongrelerce malum olduğundandır. Binaenaleyh bunların yerlerine diğerleri yerleştirilmez ise Livânın ahâlisi dahî çâr-nâ-çâr bu cereyana kapılacak ve şu kadar ki; burada İngilizlerle Fırka Kumandanının arasındaki şerâre-i nefret ve adâvet müste'id-i infilâk bir halde bulunduğundan Karahisar'ın vaziyeti pek vahim hadiselerle sahne olabilecektir. Âheng-i ahvâlin ilhâmıyla arz-ı izâhât da çoktan beri ısrâr ettiğim imhâl acı hakâyıkı bir daha ve fakat bu def'a pek yalnız kaldığım halde fedâkârâne ve vuzuh ve sarâhatle arz ve beyan ve irâde-i aliyye-i cevâbîye istirhâm ediyorum, ferman."

Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey'in bu yazışmaları telgraf merkezleri kontrol altına alındığı için Kuvâ-yı Milliye'nin eline geçmekteydi. Mutasarrıfın İstanbul'a gönderdiği telgraflar ve diğer yazılar millî harekete taraftar memurlar tarafından Ömer Lütfi Bey'e bildirildiği için bu görevden alınma emri de Mutasarrıftan önce kendisine ulaştırılmıştı. Hem bu görevden alma ve hem de Kuvâ-yı Milliye'ye yardım edenlerin tutuklanmasına dair emirler bu konuda ciddi bir adım atılmasını gerektirmişti. Erkmen Tepe'de konuşlanmış olan millî kuvvetler hemen harekete geçmişler, Mutasarrıfın Mecidiye Mahallesiindeki evinin telefon hatları kesilmiş ve Mutasarrıf Mahmud Mahir Bey zorla evinden alınarak Erkmen Tepe'ye götürülmüştür. Olacaklardan korkan Mutasarrıf af dilemeye başlamış ve pişmanlığını belirtmiştir. 18 Eylül'de Kuvâ-yı Milliye'nin sesi olan *İkaz* gazetesinde "İstiğfâr-ı Zünun" başlığıyla yayınlanan yazıda Mutasarrıfın bu pişmanlığı ifade edilmekteydi. Birkaç gün burada alıkonulan ve kendisinden Ömer Lütfi Bey hakkında önceki şikâyetlerinin aksi ifadelerin yer aldığı telgraf metni alınan Mahmud Mahir Bey, millî kuvvetlerin gözetiminde Denizli'ye sevk ve Demirci Mehmet Efe'ye teslim edilmiştir. Burada bir buçuk ay gözetim altında tutulan Mahmud Mahir Bey, Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çekerek kurtarılmasını istemiş ve bu yönde emirler vermiştir. Mahmud Mahir Bey, Antalya üzerinden İstanbul'a gönderilmiş ve 5 Ocak 1920'de oraya ulaşabilmiştir. Bu süreçte Kuvâ-yı Milliye tarafından 14

Eylül'de Mutasarrıflık Vekâletine Kadı Mustafa Hulusi Efendi atanmış ve sonra bu göreve Edhem Bey tayin edilmiştir⁶⁶.

Batı Cephesi Kumandanlığından 23. Fırka Kumandanlığına gönderilen 28 Eylül 1919 tarihli telgrafta; İrade-i Milliye Gazetesi ile Milli Kongre Kararlarından birer nüshanın gönderildiği belirtildikten sonra Kongre kararlarının Afyon'da matbaada çoğaltılması, 150-200 nüshasının Cephe Kumandanlığına gönderilmesi ve kalanlarının da ilgililere dağıtılması istenilmektedir. Aziziye (Emirdağ) üzerinden irtibatın sağlanmasının mümkün olduğu ifade edilen telgrafın devamında; Sivas Kongresinin sona erdiği ve Afyon delegelerinin Ankara'ya geldikleri ve karayoluyla Afyon'a gönderilecekleri kaydedilmektedir⁶⁷.

Alınan önlemlerle kısa süre içinde daha önce Kongre kararlarına uymayarak İstanbul'la haberleşmeyi kesmemiş olan Çorum, Kastamonu ve Kayseri ile Afyonkarahisar idarecileri Kongre kararlarına uymayı kabul etmişlerdir. Böylece Karahisar-ı Sâhib Sancağı 21 Eylül 1919'dan önce tam olarak Kongre emrine girmiş bulunuyordu⁶⁸.

Afyon'un millî harekete tam olarak katılması, Ali Fuat Paşa; 3., 20., 12. ve 15. Kolordu Kumandanlıkları, Sivrihisar, Mihalıççık Kaymakamlıkları ile Seyitgazi ve Mahmudiye Nahiye Müdürlüklerine 30 Eylül 1919 tarihinde gönderilen telgrafta şu şekilde ifade edilmektedir⁶⁹: "*Burdur, Isparta, Denizli, Afyonkarahisar Sancaklarıyla Bursa Vilayeti, Dinar, Uşak, Gediz, Alaşehir, Söke Kazaları ve mülhakatının kâmilen Millî Kongre Hey'et-i Temsiliyesine kesb-i irtibât (bağlanarak) ederek Hükümet-i Hazıra-ı Merkeziye ile kat'-ı alâka ettiği tebşir olunur (müjdelendir).*"

⁶⁶ Ahmet Altıntaş, **a.g.e.**, s. 74-76; Süleyman Beyoğlu, **a.g.b.**, s. 174-175; Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 194; Selman Yaşar, **a.g.t.**, s. 44. Mutasarrıf Mahmud Mâhir Bey'in Yarbay Ömer Lütfi Bey hakkında olumlu ifadeler içeren telgrafının metni şu şekildedir: "Harekât-ı Milliye ile 23. fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey'in bilahare ve şimdi gözümle gördüğüm hal ve hareketleri şimdiye kadar hakkında vuku bulan maruzatımı hata ile mamalâ olarak göstermiş ve kumandan Ömer Lütfi Bey'in cidden din ve devletine sadakatle bağlı pek değerli bir şahsiyet olduğunun arzına ve güya ahalden seksen bin yahud yetmiş bin lire toplattırmış kâzib rivayetine dayanan maruzat-ı sabıkmadan istiğfara müsaraat ediyorum". Bkz: Süleyman Beyoğlu, **a.g.b.**, s. 175.

⁶⁷ **TİTE Arşivi** Kutu: 308, Gömlek: 62, Belge: 62001-62a001.

⁶⁸ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, s. 201, 213.

⁶⁹ **TİTE Arşivi** Kutu: 312, Gömlek: 11, Belge: 11001; **TİTE Arşivi** Kutu: 308, Gömlek: 15, Belge: 15001-15a001. Telgrafın altına "bir sureti de Kurultay Gazetesine" notu düşülmüştür.

Anadolu ve Rumeli Müdafâ'a-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi Namına Mustafa Kemal imzasıyla 11 Ekim 1919 tarihinde 20 Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderilen telgrafta; Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar sancaklarında hemen birer (Müdafâ'a-i Hukuk) Hey'et-i Merkeziyesi oluşturulması ve teşkilatın nahiyelere kadar yaygınlaştırılması ve Meclis-i Mebusan'a millî maksatları gerçekleştirecek sadık kişilerin mebus seçilmesi için çaba gösterilmesi istenilmektedir⁷⁰.

İstanbul Hükümeti-Heyet-i Temsiliye mücadelesinin Afyon'daki yansıması sadece Fırka Kumandanı ile Mutasarrıf arasında yaşanmamış, aynı zamanda Afyon Posta idaresinde de yaşanmıştır. Afyon Posta Telgraf Merkezinin bağlı olduğu Konya Posta Başmüdürü İhsan Bey İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında çekişmenin olduğu dönemde görev bölgesi olan Afyon'a gelmiş ve postanede çalışan memurlarla görüşmüştür. Afyon Posta Müdürü olan Hadi Bey ile yaptığı görüşmede; memurlardan millî mücadele yanlısı olanların cezalandırılacağını söylemesi üzerine İhsan Bey'in millî hareket aleyhinde bir gayretin içinde olduğu anlaşılınca kendisine yapılan uyarı çerçevesinden Konya'ya dönmek zorunda kalmıştır⁷¹.

6) Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nın Heyet-i Temsiliye Emrine Girmesinden Sonra Yaşanan Bazı Gelişmeler

Karahisar-ı Sâhib Hey'et-i Merkeziye Reisi imzasıyla 7 Ocak 1920 tarihinde Ankara'da Anadolu ve Rumeli Müdafâ'a-i Hukuk-ı Milliye Hey'et-i Temsiliyesi'ne gönderilen telgrafta; bazı Ahz-ı Asker şubelerinin Hey'et-i Merkeziyenin isteklerini yeri getirmedikleri, örneğin Karahisar Kuvâ-yı Milliye Kumandası altında Salihli Cephesi'ne gönderilmesi kararlaştırılan belirli yaşlardaki firari ve izinli askerlerle gönüllü olarak askerliğe kayıt yaptırmak isteyenlerin işlemlerinin yapılması için Sandıklı Askerlik Şubesine üçüncü kez başvurulmasına rağmen sonuç alınmadığı ifade edilmiştir. Telgrafın son kısmında, Askerlik Şubelerine bu konuda tebligatta bulunulması talep edilmiştir. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa ve Konya'daki 12. Kolordu Kumandanlığından bu tür durumlar için Askerlik Şubelerine gerekli tebligatın yapılması istenilmiştir⁷².

⁷⁰ TİTE Arşivi Kutu: 310, Gömlek: 44, Belge: 44001; Heyet-i Temsiliye Kararları, s. 17.

⁷¹ TİTE Arşivi Kutu: 24, Gömlek: 161, Belge No: 161-3001/4001.

⁷² TİTE Arşivi Kutu: 319, Gömlek: 63, Belge: 63001-63-1001.

Millî Mücadele’de özellikle Kuvâ-yı Milliye döneminin önemli sorunlarından birisi de silah ve cephane temini idi. Batı Anadolu’daki Kuvâ-yı Milliye’nin önemli gruplarından Demirci Mehmet Efe, emrindeki birliklerin silah ve cephane ihtiyacı için Hey’et-i Temsiliye’ye telgrafla başvurmuştu. Bunun üzerine konu Hey’et-i Temsiliye’nin 26 Kasım 1919 tarihli toplantısında görüşülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, cephane temini işinin 12. Kolordu’ya havale edildiğini belirtmesi üzerine Şemsi Bey; İngilizlerin kontrolünde olan Afyon’daki depoda silah ve cephane bulunduğu söyleyince Rauf ve Rüstem Beyler depoya baskın düzenlenmesini gündeme getirmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda bu öneri benimsenmiş ve 12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Bey ve Demirci Mehmet Efe’ye bu yönde telgraf çekilmesi kararlaştırılmıştır⁷³. Afyon’daki depoda tutulan silahlar daha sonra da Heyet-i Temsiliye’nin gündemine gelecek ve 9 Aralık 1919 tarihinde muhtemel bir seferberlik durumunda bu silahlara el konulması kararlaştırılacaktır⁷⁴. Gerçekten de İngilizlerin kontrolündeki Gazhane deposunda ve Afyon İdadisi Binası arkasındaki depolarda tutulmakta olan silahlar Kuvâ-yı Milliye tarafından kaçırılacak ve 23. Fırkanın karargâh kurduğu Erkmek Tepe’ye götürülecektir⁷⁵.

Afyon’da bulunan İngiliz Temsilcisi Yüzbaşı Tayler, tercümanını Hükümet Binasına göndererek Mutasarrıfın İngiliz Temsilciliği binasına gelmesini istemiştir. Mutasarrıf Edhem Bey; Encümen-i Liva toplantısının devam ettiğini, yapılması gereken acil işler bulunduğunu, daha sonra uygun bir zamanda ziyaret edeceğini belirtmiş ve görüşülmesi gereken acil bir konu varsa Temsilcinin Hükümet Konağına gelmesi cevabını belirterek vermiştir. Bunun üzerine tekrar Hükümet Konağına gelen tercüman, Mutasarrıfın hemen Temsilciliğe gitmesi gerektiği ve eğer gelmezse zorla götürüleceğini söylemiştir. Durumun anlaşılması için Polis Serkomiseri Temsilciliğe gönderildiğinde, Mutasarrıfın çeyrek saat içerisinde Temsilciliğe gelmezse zorla getirileceği, çünkü “çağrılan kişinin gelmemesinin İngilizlerin haysiyetine bir hakaret ve saldırı” olarak değerlendirileceği tercüman tarafından ifade

⁷³ **Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, (Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1989, s. 108-109; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, (Haz: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), TTK.Yay., Ankara, 1974, s. 64. Bilindiği üzere Mondros Mütarekesi gereğince Osmanlı Ordusundan toplanan silahlar belirlenen yerlerdeki depolarda İtilaf Devletleri tarafından muhafaza altına alınmıştı. Bu çerçevede Afyon’daki depoda toplanan silahlar İngiliz askerlerinin koruması altındaydı. Bir ara İngilizler bu silahlara el koymaya kalkışmaları nedeniyle halk galeyana gelmiş ve Mutasarrıfın devreye girmesi ile durum sakinleşmişti. Zekeriya Türkmen, **a.g.e.**, s. 68-69.

⁷⁴ Zekeriya Türkmen, **a.g.e.**, s. 238.

⁷⁵ Ahmet Altıntaş, **a.g.e.**, s. 49-50, 69; Selman Yaşar, **a.g.t.**, s. 43.

edilmiştir. Ayrıca konunun İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe yazılacağı ve Mutasarrıfın görevden aldırılacağı tehdidinde bulunulmuştur. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti'ne olayın gidişatını anlatan bir telgraf çeken Mutasarrıf Edhem Bey; İngiliz Temsilcinin davranışının İngilizlerin haysiyetine de yakışmadığını ve tamamen şahsi tercihi olduğunu belirttiikten sonra bu tür hareketlerin tekrarlanmaması için İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmasını talep etmiştir(10 Aralık 1919)⁷⁶. Afyon'daki İngiliz birlikleri; İstanbul'un işgali nedeniyle, Anadolu'da İngiliz kuvvetlerinin bertaraf edilmeleri ve komutanlarının tutuklanmaları yönünde alınan tedbirler üzerine 19 Mart 1920 tarihinde şehri terk ederek Eskişehir'e gitmişlerdir⁷⁷.

İstanbul'un işgali üzerine Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa bazı tedbirlere (işgalin protesto edilmesi, seçim yapılması, İstanbul'la haberleşmenin kesilmesi vs.) dair genelgeler yayınlamıştı. Mali konularla ilgili yayınlanan genelgede ise; Osmanlı ve Ziraat Bankaları ile Düyûn-ı Umûmiye ve Tekel idarelerinin mevcut nakit ve mal varlıklarını mahallin en büyük mülki amirine bildirmeleri, İstanbul'la irtibatın kesilmesi, İstanbul'a para ve mal sevkiyatının yapılmaması istenilmişti⁷⁸. Bu çerçevede Afyon'daki Düyûn-ı Umûmiye şubesinin faaliyetleri de kontrol altına alınınca bu durum İtilaf Devletlerinin tepkisini çekmiştir. Kuva-yı Milliye tarafından Düyûn-ı Umûmiye'ye ait zahireye ve borçlanma senetlerine el konulması üzerine İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri Osmanlı Hariciye Nezareti'ne ortak bir nota vererek bu tür müdahalelerin önlenmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti'nden Müsteşar Vekili Nahid imzasıyla 11 Nisan 1920 tarihinde Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıflığı'na gönderilen yazıda; benzer müdahalelerin önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması istenilmiş ve konuyla ilgili olarak 12., 14. ve 15. Kolordu Kumandanlıklarına da gerekli tebligatın yapıldığı belirtilmiştir⁷⁹.

⁷⁶ BOA., DH.ŞFR. 653/120.

⁷⁷ Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 317. İngilizlerin İstanbul Hükümetine baskıyı arttırmaları, Rauf Bey'i tutuklamaya kalkma ve İstanbul'un işgal etmeleri ihtimaline karşı İngiliz subaylarının tutuklanması için Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 22 Ocak 1920 tarihinde 12., 3. ve 15. Kolordu Kumandanlarına tebligatta bulunmuştu. Bkz: Kemal Atatürk, **Nutuk**, C 3, Vesikalar, s. 1194.

⁷⁸ Mehmet Özdemir, "İstanbul'un İşgalini Takip Eden Dönemde Türk Milletinin Egemenlik Haklarını Ele Almasına Yönelik Çalışmalar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 16, S 46 (Mart 2000), s. 96.

⁷⁹ BOA., DH.EUM.AYŞ. 38/3.

7) Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nda Meclis-i Mebusan ve TBMM Seçimleri

Osmanlı Mebuslar Meclisi için Dâhiliye Nezareti Muhacirin Sevkîyât Şubesi Müdürü Mustafa Maruf, Urfa Mutasarrıflığından müstafî Ali Haydar ve Dinar Kaymakamlığından müstafî Cemil Beyler aday olmuşlardı. Bu kişilerin adaylığı ile ilgili incelemede Mustafa Maruf ve Ali Haydar Beylerin seçilmeye engel bir durum olmadığı, ancak Cemil Bey hakkında “suiistimal iddiası” nedeniyle adaylığının kanunen mümkün olmadığı anlaşılmıştır (30 Ekim 1919)⁸⁰. Bu kişilerin dışında Afyon mebusluğu için aday olanlar şunlardı⁸¹: 23. Fırka Kumandanı Yarbey Ömer Lütfi, Ayvalık Mıntıkası Kumandanlığından müstafî Karahisarlı Yarbey Ali (Çetinkaya), Kilis Müddeiumumiliğinden müstafî ve İkaz Gazetesi Başyazarı Karahisarlı Koçzade Mehmed Şükrü Bey, Hacı Halil Ağazâde Müderris Salâhaddin Efendi, Dehşetîzâde Nebîl Efendi, Kabağağaçlızâde Sâbit Bey.

Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nda 13 Kasım 1919'da yapılan seçimde; 23. Fırka Kumandanı Yarbey Ömer Lütfi Bey 90 oy, Merkez Kadısı Mustafa Hulusi Efendi 63 oy ve Yarbey rütbesinde iken istifa eden Karahisarlı Ali (Çetinkaya) Bey 52 oy alarak seçilmişlerdir⁸². Mebusların mazbataları 13 Aralık'ta Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir⁸³. Mebuslardan Ali Bey önceden İstanbul'a gitmiş, Mustafa Hulûsi Efendi 16 Aralık'ta İstanbul'a hareket etmiş, Alaşehir'de bulunan Ömer Lütfi Bey'e de Meclise katılmak üzere İstanbul'a hareket etmesi tebliğ edilmiştir⁸⁴. Meclis-i Mebusan seçimleri tamamlandığı halde seçim döneminde Hacı Şükrü ve Akosmanzâde Hacı Hüseyin Efendi arasında yaşanan gerginlik bir süre gündemi meşgul etmiştir. Salihli Cephe Kumandanı Reşit Bey (Çerkez Ethem'in kardeşi)'in telgrafı üzerine bu gerginliğin tehlikeli bir hal almaması için harekete geçen Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 9 Ocak 1920'de Nazilli'de bulunan Albay Refet (Bele) Bey ve Konya'daki 12. Kolordu Merkez Kumandanına birer telgraf gönderecek sorunun halledilmesini istemiştir⁸⁵.

⁸⁰ BOA., DH.İ.UM.EK. 114/60.

⁸¹ BOA., DH.İ.UM.EK. 115/1.

⁸² BOA., DH.İ.UM.EK. Dosya: 57, Gömlek: 23, Vesika: 1-3.

⁸³ BOA., DH.İ.UM.EK. Dosya: 85, Gömlek: 14, Vesika: 1.

⁸⁴ BOA., DH.İ.UM.EK. Dosya: 117, Gömlek: 55, Vesika: 6.

⁸⁵ M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, C 2, TTK. Basımevi, Ankara, 1965, s. 315-316.

İstanbul'un işgali ve Meclis-i Mebusan binasının basılarak bazı mebusların tutuklanması üzerine Meclis-i Mebusan çalışmalarını tatil etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da toplanacak TBMM için 19 Mart 1920'de yayınladığı genelge⁸⁶ çerçevesinde Karahisar-ı Sâhib Sancağı adına; Koçzâde Mehmet Şükrü, İsmail Şükrü (Çelikalay) Hoca, Ahmet Nebil (Yurteri) Hoca, Halil Hilmi (Bozca) Bey, Hasan Hulusi (Kutluoğlu) mebus seçilmişlerdir. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı için seçilmiş olan 23. Tümenin eski kumandanı Ömer Lütfi, Ali (Çetinkaya) Beyler ve Kadı Mustafa Hulusi (Çalgüner) Efendi de I. TBMM'ye katılarak Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nı temsil etmişlerdir⁸⁷.

Sonuç

Mondros Mütarekesi sonrasında kontrol amacıyla İngiliz, İtalyan ve Fransız birlikleri tarafından işgal edilen Afyonkarahisar'da millî uyanış başlamış ve özellikle de İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve sonrasında hızlanmıştır. Bu çerçevede önce Redd-i İlhak Cemiyeti şubesi kurulmuş, Sivas Kongresi sonrasında da Müdâfa'a-ı Hukuk Şubesine dönüştürülmüştür. Ayrıca Kuvâ-yı Milliye birlikleri oluşturulmuştur.

İstanbul Hükümeti'nce tayin edilen mutasarrıflardan özellikle de Anastas Efendi ve Mahmud Mahir Bey millî harekete karşı tavırlarıyla dikkati çekmektedir. Tepkiler üzerine Anastas Efendi kısa sürede görevden alınmıştır. Karahisar-ı Sâhib Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş olan Mahmud Mahir Bey ise millî hareketi engellemek için elinden geleni yapmaya çalışmışsa da Kuvâ-yı Milliye tarafından evinden kaçırılıp, bir süre 23. Tümen karargâhının bulunduğu Erkmen Tepe'de alıkonulduktan sonra Denizli'ye gönderilerek Demirci Mehmet Efe'ye teslim edilmiştir. Kadı Hulusi Efendi Mutasarrıf Vekili olarak görev yapmış ve sonra Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde Ethem Bey Mutasarrıflık görevine atanmıştır.

Mahmud Mahir Bey'in bertaraf edilmesinden sonra tam olarak Heyet-i Temsiliye emrine girmiş olan Karahisar-ı Sâhib Sancağı'nda millî hareketler güçlenmiştir. Meclis-i Mebusan ve TBMM için yapılan seçimlerde millî hareketi destekleyen isimler mebus seçilmişler ve Karahisar-ı Sâhib Sancağını

⁸⁶ Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, s. 287-289.

⁸⁷ **Türk Parlamento Tarihi**, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923), C 3, (Haz: Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu), TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995, s. 563-577.

temsil etmişlerdir. Bu dönemden itibaren Afyon millî mücadelenin önemli bir merkezi olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)**, Türkiye İşbankası Yay., Ankara, 1998.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele II (Son Meşrutiyet 1919-1920)**, Türkiye İşbankası Yay., Ankara, 1998.

Altıntaş, Ahmet, **Millî Mücadele’de Afyonkarahisar (1919-1922)**, Afyonkarahisar Valiliği Yay., Afyonkarahisar, 2011.

Atatürk, Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, (Yay. Haz: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1994.

Atatürk, Kemal, **Nutuk, C 3 (Vesikalar)**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuvayı Millîye Hatıraları (1919-1920), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1967.

Başkanlık Osmanlı Arşivi

Beyoğlu, Süleyman, “Kuvâ-yı Milliye’den Afyon Kongresi’ne”, **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, (Ed: Doç. Dr. Hasan Babacan), s. 165-182.

Bütünöyle Erzurum Kongresi, C 2 (Erzurum Umumî Kongresi 23 Temmuz - 7 Ağustos 1919), (Yay., Haz: Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu), Kültür Ofset, Ankara, 1993.

Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hâtıraları**, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1953.

Çanyaya, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C 3**, Pars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

Dayı, S. Esin, **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Ün. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Erzurum, 1998.

Erdeha, Kâmil, **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 283.

Gökbilgin, M. Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken, C 2**, TTK. Basımevi, Ankara, 1965.

- Heyet-i Temsiliye Kararları**, (Haz: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), TTK.Yay., Ankara, 1974.
- Heyet-i Temsiliye Tutanakları**, (Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1989.
- Konukçu, Enver, **Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2000.
- Özdemir, Mehmet, “İstanbul’un İşgalini Takip Eden Dönemde Türk Milletinin Egemenlik Haklarını Ele Almasına Yönelik Çalışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 16, S 46 (Mart 2000), s. 89-116.
- Sarıhan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.1 (Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne 30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, TTK. Yay., Ankara, 1993.
- Selvi, Haluk, “İzmir’in İşgali Üzerine Afyon’dan Çekilen Protesto Telgraf-ları”, **Millî Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar**, (Ed: Doç. Dr. Hasan Babacan), Afyonkarahisar, 2010, s. 157-164.
- Sivas Kongresi Tutanakları**, (Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1999.
- TİTE** (Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi) **Arşivi**
- Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, C 3, (Haz: Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu), TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995.
- Türkmen, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, TTK.Yay., Ankara, 2001.
- Yaşar, Selman, **Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

